कटफलं पौष्करं शृङ्गी योषं यासश्च कारवी।
एषां चूर्णं कषायं वा दद्यादाद्रैकजे रसैः॥
पीनसे स्वरभेदे च नासास्रावे हलीमके।
सन्निपाते कफे वाते कासे श्वासे च शस्यते॥२॥
योषचित्रकतालीशतिन्तिड़ीकान्वयेतसम्।
सचव्याजाजितुल्यांशमेलात्वक्पत्रपादिकम्॥
योषादिकमिदं चूर्णं पुराणगुड़मिश्रितम्।
पीनसश्वासकासघ्नं रुचिस्वरकरं परम्॥" ३॥
इति भावप्रकाशः॥*॥
"पिप्पलीत्रिफलाचूर्णं मधुसैन्धवसंयुतम्।
सर्व्वरोगज्वरश्वासशोषपीनसहृद्भवेत्॥"
इति गारुड़े १८६ अध्यायः॥
(अस्य चिकित्सान्तरं यथा,—
"वातात् सकासवैस्वर्य्यं सचारं पीनसे घृतम्।
पिबेदसं पयश्चोष्णं स्नेहिकं धूममेव वा॥"
"दशमूलस्य निष्क्वाथे रास्नामधुककल्कवत्।
सिद्धं ससैन्धवं तैलं दशमूलो गुणाः स्मृतम्।
स्निग्धस्यास्यापनैर्दोषं निर्हरेदातपीनसे॥
स्निग्धाम्लोष्णैश्च लघ्वन्नं ग्राम्यादीनां रसैर्हितम्।
उष्णाम्बुना स्नानपाननिवातोष्णप्रतिश्रयः।
चिन्तायायामवाक्चेष्टायवायविरतो भवेत्।
पैत्ते सर्पिः पिबेत् सिद्धं शृङ्गवेरशृतम्पयः॥
पाचनार्थं पिबेत् पक्वे कार्य्यमूर्द्धविरेचनम्।
पाठादिरजनीमूर्व्वापिप्पलीजातिपल्लवैः॥
दन्त्या च साधितं तैलं नस्यं सम्यक्पीनसे।
पूयास्रे रक्तपित्तघ्नाः कषायो लवणानि च॥
पाकदाहाद्यरुचेषु शीता लेपाः ससेचनाः।
प्रियङ्गुपत्रपचारश्च कषायस्वादुतिक्तकाः॥"
"गौरवारोचकेष्वादौ लङ्घनं कफपीनसे।
स्वेदाः सेकाश्च पाकार्थं स्निग्धे शिरसि सर्पिषा॥
लशुनं सुद्रचूर्णेन योषचारसमायुतम्।
देयं कफघ्नं वमनमुत्क्लिष्टश्लेष्मणे हितम्॥
अपीनसे पूतिनस्ये घ्राणस्रावसकण्डुके।
धूमः शस्तोऽवपीड़श्च कटुभिः कफपीनसे॥
मनःशिला वचायोषं विड़ङ्गं हिङ्गु गुग्गुलुः।
चूर्णो ध्मेयः प्रधमनः कटुभिश्च फलैस्तथा॥"
"स्निग्धस्य याहते वेगे छर्द्दनं कफपीनसे।
वमनीयशृतक्षीरतिलमाषयवागुभिः॥"
"सर्व्वजित् पीनसे दृष्टे कार्य्यं शोषे च शोषजित्।
चारोर्व्वुदाधिमांसेषु क्रिया सर्व्वेष्वपेक्ष्य च॥"
इति चरके चिकित्सास्थाने २६ अध्याये॥
"सर्व्व एव प्रतिश्याया नरस्याप्रतिकारिणः।
कालेन रोगजनना जायन्ते दुष्टपीनसाः॥
बाधिर्य्यमान्ध्यमघ्राणं घोराश्च नयनामयान्।
कासाग्निसादशोषांश्च दृढाः कुर्व्वन्ति पीनसाः॥"
इत्युत्तरतन्त्रे चतुर्व्विंशेऽध्याये सुश्रुतेनोक्तम्॥)

पीनसा, स्त्री, (पीनं स्यतीति। सो+कः। टाप्।) कर्कटी। इति राजनिर्घण्टः॥ (कर्कटीशब्दे-ऽस्या गुणादयो ज्ञातव्याः॥)

पीनसी, [न्] त्रि, पीनसरोगी। पीनसशब्दाद-स्त्यर्थे इन्प्रत्ययनिष्पन्नः॥ (यथा, सुश्रुते उत्तर-तन्त्रे २४ अध्याये।

"विलङ्घने: पाचनदीपनीयै-
रुपाचरेत् पीनसिनं यथावत्।
बहुप्रवेर्वातकफोपसृष्टं
प्रच्छर्द्दयेत् पीनसिनं वयःस्थम्॥")

पीनोध्नी, स्त्री, (पीनं स्थूलमूधोऽस्याः। "बहु-व्रीहेरूधसो ङीष्।"४।१।२५। इति ङीष्। "उधसोऽनङ्।" ५।४।१३१। इति उधो-ऽन्तस्य बहुव्रीहेरनङादेशः।) पीवरस्तनी गौः। इत्यमरः। २।९।७१।

पीपरिः, पुं, (अपि पिपर्त्तीति। पॄ+इन्। अपे-रस्लोपः। दीर्घश्च।) इक्षुवृक्षः। इति राज-निर्घण्टः॥

पीय, प्रीणने। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा-परं-सकं-सेट्।) पीयूषं सौत्रधातुरयम्। इति दुर्गादासः॥

पीयुः, पुं, (पिबतीति। पा+"खरुशङ्कुपीयु-नीलङ्गुलिगु।" उणां। १।३७। इति कुः। निपातनात् युगागम ईत्वं चान्तादेशः।) काकः। रविः। घूकः। इति मेदिनी। ये, ३७॥ काकः। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥ (हिंसके प्रतिकूले च त्रि। यथा, ऋग्वेदे।१।१७४।८। "भिनत्पुरो न भिदो व्यदेवीर्ननमो वधरदेवस्य पीयोः॥"
"पीयोः प्रतिकूलस्य वृत्रस्य।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)

पीयूषं, क्ली, (पीय्यते इति। पीय सौत्रधातुः+ "पीयेरूषन्।" उणां। ४।७६। इति ऊषन्।) अमृतम्। इत्यमरः। १।१।५१॥ (यथा, काशीखण्डे। २६। ४६।
"खरसन्तापशमनो खनिः पीयूषपाथसाम्॥")
दुग्धम्। इति राजनिर्घण्टः॥ (यथा,—
"पानीयं क्लमनाशनं श्रमहरं मूर्च्छापिपासापहं
तन्द्राच्छर्द्दिविबन्धहृद्बलकरं निद्राहरं तर्पणम्।
हृद्यं गुप्तरसं ह्यजीर्णशमकं नित्यं हितं शीतलं
लघ्वच्छं रसकारणन्तु निगदे पीयूषवज्जी-
वनम्॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे द्वितीये भागे॥)

पीयूषः, पुं, क्ली, (पीय+ऊषन्।) अभिनवं पयः। नवप्रसूताया गोः सप्तदिनाभ्यन्तरीयदुग्धम्। इत्यमरभरतौ॥
"अथ पीयूषपेयूषे नवं सप्तदिनावधि।"
इति शब्दार्णवः॥
"आसप्तरात्रप्रभवं क्षीरं पेयूष उच्यते॥"
इति हारावली॥

पीयूषमहाः, [स्] पुं, (पीयूषमन्दतमयं महः किरणं यस्य। यद्वा, पीयूषमिव महो यस्य।) चन्द्रः। इति शब्दरत्नावली॥

पीयूषरुचिः, पुं, (पीयूषं पीयूषमयी रुचिश्छिड़् यस्य।) चन्द्रः। इति हलायुधः॥ (पीयूषे अमृते रुचिर्यस्य।) अमृतप्रियश्च॥

पील, रोधे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा-परं-अकं-सेट्।) दीर्घो। रोधः क्रियानिरोधः जड़ीभावः इत्यर्थः। पीलति पशुः। इति दुर्गा-दासः॥

पीलकः, पुं, (पीलति स्तम्भतीति। पील+ण्वुल्।) पिपीलिका। इति हेमचन्द्रः॥ (कायस्थानां पङ्क्तिकरविशेषः। यथा, वङ्गजकुलाचार्य्य-कारिकायाम्।
"आदित्या विष्णुगुप्ताश्च खिलश्च पीलकस्तथा॥")

पीलुः, पुं, (पीलति प्रतिष्टम्भतीति। पील+ "स्थगयादयश्च।"उणां। १।३७। इति कुः।) प्रसूनम्। परमाणुः। मतङ्गजः। अस्थि-खण्डम्। तालकाण्डः। इति मेदिनी। ले, ३२॥ बाणः। कृमिः। इति धरणिः॥ कोङ्कणादि-देशे प्रसिद्धः फलवृक्षविशेषः। पील इति भाषा। तत्पर्य्यायः। गुड़फलः २ अंसी ३। इत्यमरः। २।४।२८॥ शीतसहः ४ धानी ५ विरेचनः ६ फलशाखी ७ श्यामः ८ करभ-वल्लभः ९॥ (यथा, महाभारते। २।५०।४।
"उष्ट्रवामीस्त्रिशतञ्च पुष्टाः पीलुशमीकृष्टैः॥")
अस्य फलगुणाः। श्लेष्मवायुगुल्मनाशित्वम्। पित्तदत्त्वम्। भेदकत्वम्। यत् स्वादु तिक्तं तत् गाढ़ुष्णं त्रिदोषहरत्वञ्च। इति राज-निर्घण्टः॥

पीलुनी, स्त्री, (पील+बाहुलकात् उन। गौरा-दित्वात् ङीष्।) मूर्व्वा। इति रत्नमाला॥

पीलुपत्रः, पुं, (पीलुयुक्तं पत्रमस्य।) मोरटा-लता। इति राजनिघण्टः॥

पीलुपर्णी, स्त्री, (पीलोरिव पर्णान्यस्याः। यद्वा, पीलुयुक्तानि पर्णान्यस्याः। "पाककर्णपर्णपुष्प-फलमूलवालोत्तरपदाच्च।" ४।१।६४। इति ङीष्।) मूर्व्वा। विम्बिका। ओषधिभेदः। इति मेदिनी। णी, १०३॥

पीव, स्थौल्ये। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा-परं-अकं-सेट्।) पीवति लोकः स्थूलः स्यादि-त्यर्थः। इति दुर्गादासः॥

पीव, [न्] त्रि, (प्यायते इति। प्यैङ् वृद्धौ+ "ध्याप्योः सम्प्रसारणञ्च।" उणां। ४।११४। इति क्वनिप् सम्प्रसारणञ्च। "हलः।" ६।४।२। इति दीर्घः।) स्थूलम्। इत्यमरः। ३।१।६१॥ (यथा, भागवते। ९। १९। ६।
"पीवानं श्मश्रुलं प्रेष्ठं भीष्टांसं याभकोविदम्।
स एकोऽजदृशस्तासां बह्वीनां रतिवर्द्धनः॥")

पीवरः, त्रि, (प्यायते वर्द्धते इति। प्यैङ्+ "क्ष्विवरच्छत्वरधीवरपीवरमीवरचीवरतीवर-नीवरगह्वरकह्वरसंयद्वराः।" उणां। ३।१। ष्वरच्। सम्प्रसारणं दीर्घश्च।) उपचिता-वयवः। मोटा इति भाषा। तत्पर्य्यायः। पीनः २ पीवा ३ स्थूलः ४। इत्यमरः।३।१।६१॥ (यथा, आर्य्यासप्तशत्याम्। ४२०।
"भयपिहितं बालायां पीवरमरुद्वयं सुरोन्निद्रः।
निद्रायां प्रेमार्द्रः पश्यति निःश्वस्य निःश्वस्य॥"
पुं, तामसमन्वन्तरीयसप्तर्षिभेदः। यथा, मार्क-ण्डेये। ७४। ५६।